

ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА НАПРЯМИ ЇЇ ОЦІНКИ

В статті окреслено основні характеристики конкурентоспроможності підприємства та обґрунтовано напрями її оцінки, що будуються на взаємопов'язаній системі поглядів, які комплексно оцінюють показники фінансової звітності.

Basic descriptions of enterprise's competitiveness have been determined and directions of its estimation that are built on the mutually constrained system of looks that estimate the indexes of the financial reporting have been grounded in the article.

Ключові слова: конкурентна боротьба, рівень конкурентоспроможності підприємства, балансова напруга суб'єкту господарювання, пропорції успішності діяльності підприємства, операційна безпека підприємства, ефективність функціонування.

Постановка проблеми. За умов функціонування підприємств у конкурентному середовищі все більше уваги приділяється рівню їх конкурентоспроможності, оскільки саме він, обумовлює якість та ефективність діяльності суб'єктів господарювання за умов нестабільної економіки. Конкурентоспроможність підприємства представляє собою стан підприємства, що характеризує наслідки конкурентної боротьби та результати її впливу, що відображаються у динаміці показників фінансової звітності підприємств. Саме конкурентна боротьба є механізмом, що з одного боку стимулює і сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності, а з іншого гальмує і відповідно має негативний вплив на її рівень.

Постійні трансформаційні процеси в економіці, мінливість ринкового середовища, вимагають подальшого розвитку та удосконалення наукових підходів до оцінки конкурентоспроможності підприємства, відповідно до вимог сьогодення. Теорія та практика оцінки і регулювання конкурентоспроможності підприємства знаходиться у стадії свого становлення. Різним аспектам оцінки конкурентоспроможності підприємства приділяється значна увага, але у економічній теорії до теперішнього часу відсутній єдиний комплексний підхід до оцінки конкурентоспроможності підприємства, не розроблені вагомні характеристики її оцінки, не представлені показники, які б комплексно характеризували тенденції зміни показників фінансової звітності, що є індикаторами впливу мінливого конкурентного середовища на рівень конкурентоспроможності промислового підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням оцінки конкурентоспроможності суб'єктів господарювання приділяється значна увага зарубіжних та вітчизняних науковців, таких як Азоев Г.І., Ансофф І. Г., Войнаренко М.П., Кіт А.Ф., Косянчук Т.Ф., Лук'янова В.В., Мочерний С.В., Портер М., Пастернак-Таранушенко Г., Покропивний С.Ф., Петрович Й.М., Фатхутдінов Р.А., Щепіцен О.А., Швид В.В. та ін. Ринкові перетворення активізували інтерес окремих науковців до питань оцінки рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

На сьогодні нами виділено чотири наукові підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства, а саме: дослідження конкурентоспроможності продукції, оцінка конкурентних переваг, оцінка ефективності функціонування та багатоаспектний підхід, що об'єднує у собі три попередні і представляє більш розширені підходи до питань оцінки конкурентоспроможності. Вимоги часу потребують подальших досліджень та конкретизації їх окремих аспектів у даному напрямку, з урахуванням змін в економіці, трансформації умов господарювання та мінливого ринкового середовища.

У попередніх дослідженнях нами було розглянуто існуючі концептуальні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства та визначено їх переваги і недоліки [1, с.112-116]; досліджено показники оцінки конкурентоспроможності за напрямками оцінки та визначено перспективи їх використання у майбутньому [2, с.77-80]; розглянуто перспективи дослідження конкурентоспроможності підприємства в контексті його економічної безпеки, що характеризує безпечність його функціонування серед інших підприємств галузі [3, с.67-77].

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення характеристик оцінки конкурентоспроможності підприємства, окреслення блоків її дослідження та обґрунтування їх взаємодії. Мета статті досягається шляхом виконання наступних завдань: встановити характеристики рівня конкурентоспроможності підприємства; окреслити умови їх оцінки та визнання; обґрунтувати відповідність рівнів балансової напруги та операційної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведені дослідження щодо стану конкурентоспроможності підприємства, як результату наслідків прояву впливу конкурентної боротьби, дали змогу обґрунтувати основні ознаки концепції оцінки її наслідків на рівень КП. Концепція оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства, як концепція оцінки наслідків конкурентної боротьби (КОНКБ), на рівні суб'єкту господарювання, представлена нами відповідно до зазначених напрямів досліджень та запропонованих характеристик оцінки рівня КП. Наша концепція ґрунтується на певній системі взаємопов'язаних поглядів, що сформовані нами, з урахуванням відповідних недоліків та невирішених

питань, які визначенні шляхом вивчення та опрацювання існуючих теоретико-концептуальних підходів до розуміння поняття конкурентоспроможності підприємства, а саме: результат прояву наслідків конкурентної боротьби, що досліджується в динаміці; комплексне поняття, що базується на показниках фінансової звітності і має певні характеристики; системно характеризує взаємозв'язок темпів зростання показників активів, джерел їх формування, доходів, витрат та фінансових результатів; є результатом та запорукою рівня економічної безпеки підприємства.

Формування концепції засновано на діалектичному методі пізнання, використання якого, дало змогу довести, що конкурентоспроможність підприємства є наслідком та результатом конкурентної боротьби, що є неминучою за умов ринкових перетворень. Шляхом узагальнення, систематизації, аналізу та синтезу існуючих теоретичних напрацювань, обґрунтованій системі взаємопов'язаних поглядів на конкурентоспроможність підприємства, що обумовлені КОНКБ, розробленій нами, структурно-логічній схемі оцінки її рівня нами представлено відповідне визначення, а саме: конкурентоспроможність підприємства – це його спроможність підтримувати оптимальні пропорції успішності, що забезпечують певний рівень балансової напруги, який формує відповідний ступінь операційної безпеки, що сприяє оптимальному процесу формування показників доходів, витрат та фінансових результатів і гарантує (підтримує) відповідну ефективність функціонування.

Запропонована нами структурно-логічна схема оцінки конкурентоспроможності підприємства, відповідно до КОНКБ, що враховує зазначені вище проблемні питання та існуючі недоліки, передбачає певні складові та характеристики КП, що обумовлюють відповідні напрями досліджень. Нами виділено два блоки, які на нашу думку, відображають вагомі характеристики оцінки КП та, відповідно, обумовлюють напрями досліджень за КОНКБ, а саме: оцінка балансової напруги, що підтримується та забезпечується певним станом активів підприємства та джерелами їх формування; оцінка операційної безпеки, що гарантує процес формування показників доходів, витрат та фінансових результатів і підтримує ефективність функціонування підприємства.

Виходячи із запропонованого нами визначення конкурентоспроможності підприємства, що відповідає меті та завданням дослідження, доцільно виділити ключові терміни, які є вагомими складовими авторської концепції (КОНКБ). Важливо зауважити, що запропоновані нами ключові слова та терміни, є окремими дефініціями, що відповідають відзначеному об'єкту та предмету дослідження і можуть бути використані для оцінки, аналізу та регулювання рівня конкурентоспроможності підприємства. Враховуючи відзначені напрями та складові оцінки КП наголосимо на таких ключових словах та визначеннях, а саме: пропорції успішності, балансова напруга, операційна безпека, ефективність функціонування. Важливо зазначити, що запропоновані нами визначення є такими, що відповідають предмету та об'єкту дослідження і у комплексі відображають наслідки конкурентної боротьби на рівні суб'єкту господарювання.

Балансова напруга та пропорції успішності представляють собою відповідно основну та допоміжну характеристики рівня конкурентоспроможності підприємства за першим блоком її оцінки, операційна безпека та ефективність функціонування є відповідно основною та допоміжною характеристиками рівня конкурентоспроможності за другим блоком її оцінки.

Балансова напруга – характеристика рівня конкурентоспроможності, котра відображає такий стан активів та джерел їх формування, якому властивий відповідний взаємозв'язок та взаємозалежність темпів зростання показників активів, власного та запозиченого капіталу, що формує належний фінансовий стан і створює певні умови безпечного функціонування у конкурентному середовищі. Пропорції успішності – представляють, таке співвідношення окремих статей активів та пасивів підприємства між собою та до валюти балансу, які забезпечують характерний рівень його конкурентоспроможності.

Операційна безпека – характеристика рівня конкурентоспроможності підприємства, що гарантує (підтримує) відповідну результативність функціонування суб'єкта господарювання, яка обумовлює безпеку функціонування підприємств на рівні галузі, сприяє оптимальному процесу формування показників активів, витрат, доходів, та фінансових результатів. Ефективність функціонування – це є якісна оцінка діяльності суб'єкта господарювання, яка отримана шляхом співвідношення показників доходів, витрат та фінансових результатів з показниками, які спричинили їх отримання (активи, власний капітал, запозичений капітал).

Відповідно до запропонованої КОНКБ, та згідно з зазначеними блоками оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства, нами висунуто основні характеристики його рівня, що представлено на рис. 1. Балансова напруга, що формує та підтримує відповідні пропорції успішності підприємства та операційна безпека, що обумовлює відповідну ефективність функціонування, яка гарантує оптимальний процес формування показників доходів, витрат та фінансових результатів.

Запропоновані поняття, що є складовими авторської концепції, відповідно до методики розрахунку та їх економічного змісту, тісно пов'язані між собою, а саме певному рівню балансової напруги відповідає належний стан операційної безпеки. А саме низький рівень балансової напруги формує високий рівень операційної безпеки (позитивна тенденція рівня конкурентоспроможності), і навпаки – низький рівень операційної безпеки сприяє високому рівню балансової напруги підприємства, що є негативною характеристикою для рівня його конкурентоспроможності. Доцільно наголосити, що відповідно до методики розрахунку показників, що відповідають зазначеними характеристикам конкурентоспроможності

підприємства основними джерелами оцінки та аналізу її рівня є форми фінансової звітності, а саме: Баланс підприємства Ф1 Звіт про фінансові результати Ф2.

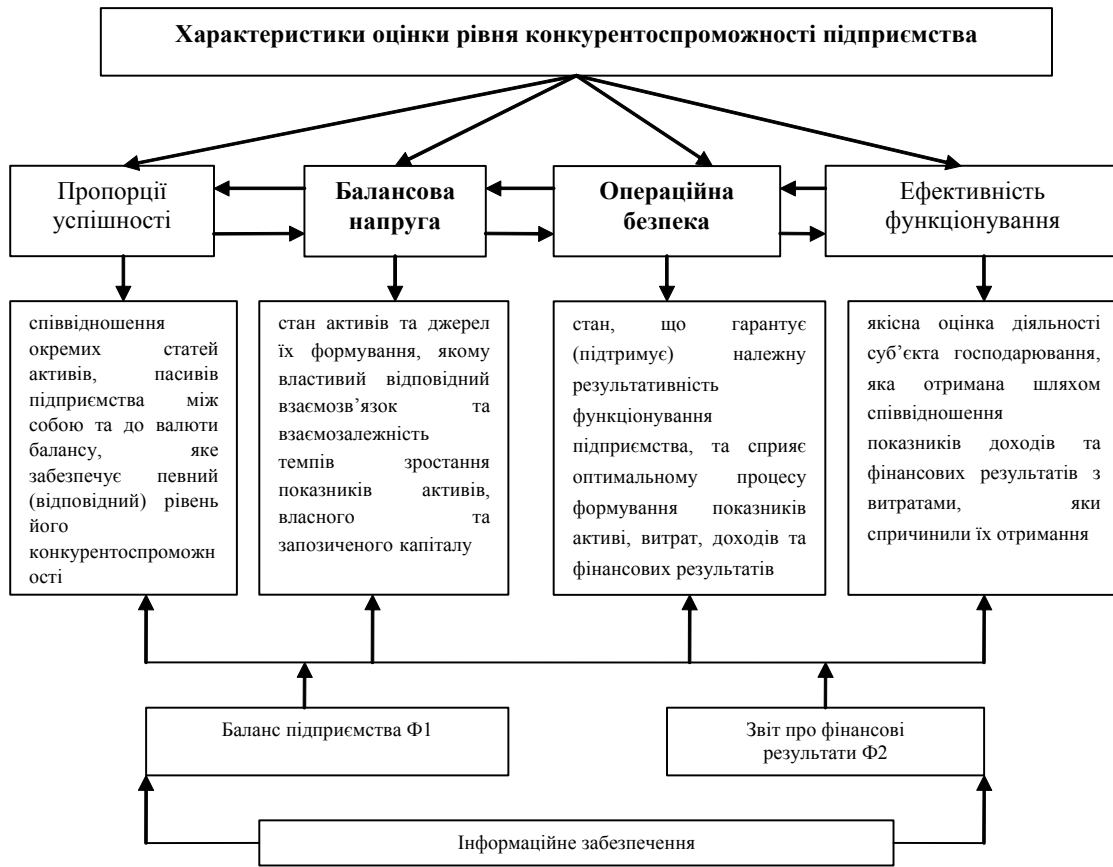

Рис. 1. Інформаційне забезпечення діагностики характеристик оцінки конкурентоспроможності підприємства

Доцільно зауважити, що саме балансова напруга відображає наслідки конкурентної боротьби, через взаємозв'язок та взаємозалежність інтенсивності динаміки показників активів підприємства та джерел їх формування, а саме: відображає взаємозалежність та взаємозв'язок темпів зростання активів підприємства (А_{тз}), власного (ВК_{тз}) та запозиченого капіталу (ЗК_{тз}).

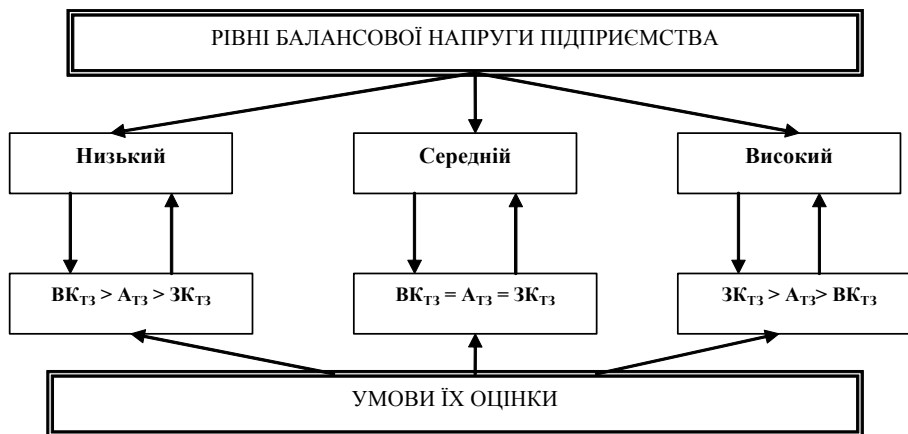

Рис. 2. Рівні балансової напруги та умови їх оцінки

Відповідно до мети та завдань дослідження доцільно виділити такі основні етапи оцінки конкурентоспроможності підприємства за напрямками дослідження блоку 1, відповідно до розробленої нами КОНКБ, яка є концепцією оцінки рівня КП (див. рис. 2) а саме: оцінка темпів зростання (оцінка інтенсивності динаміки) активів підприємства, власного капіталу, запозиченого капіталу; оцінка взаємозв'язку та взаємозалежності темпів зростання активів підприємства та джерел їх формування; дослідження пропорцій успішності (показників структури) за даними активу та пасиву балансу.

За концепцією, ключові моменти якої обумовлені наслідками прояву конкурентної боротьби на стан суб'єкта господарювання, дали змогу визначити умови їх визнання, а саме (взаємозв'язок та взаємозалежність темпів зростання показників повної собівартості ($C_{тз}$), активів ($A_{тз}$), доходу (виручки) від реалізації ($D(B)_{тз}$), показників прибутку від реалізації ($ПР_{тз}$) і чистого прибутку ($П_{тз}$)), певному рівню операційної безпеки (найбільш вагомими показниками є повна собівартість, дохід (виручка) від реалізації, чистий прибуток) (див. рис. 3): низький рівень, коли не дотримується встановлена залежність зазначених показників; середній рівень, коли дотримується взаємозв'язок у частині собівартості, активів, доходу (виручки) від реалізації, прибутку від реалізації; високий рівень, коли дотримується встановлена взаємозалежність та взаємозв'язок виділених показників.

Важливо зауважити, що є доцільним аналізувати рівень конкурентоспроможності не тільки на основі показників балансу підприємства, а і на основі показників звіту про фінансові результати. Системне дослідження показників фінансової звітності є вагомою складовою оцінки показників операційної безпеки, що є складовою характеристикою рівня конкурентоспроможності підприємства, відповідно до запропонованої нами концепції.

Значущим у дослідженні операційної безпеки є не тільки оцінка та порівняння темпів зростання показників витрат, доходів і фінансових результатів, а і встановлення зв'язку їх із потенціалом підприємства. Розглянемо основні етапи оцінки операційної безпеки в контексті оцінки конкурентоспроможності підприємства, що відповідають напрямкам другого блоку оцінки конкурентоспроможності відповідно до концепції.

Відповідно до напрямів прояву наслідків конкурентної боротьби, етапів оцінки операційної безпеки, відповідно до запропонованої концепції, нами встановлено ключові її рівні, а саме: високий, середній, низький та два проміжні рівні - умовно високий та умовно середній. Доцільно наголосити, що нами зазначено умови визнання певних рівнів операційної безпеки, що відображають стан суб'єкту господарювання та формують певний рівень його конкурентоспроможності.

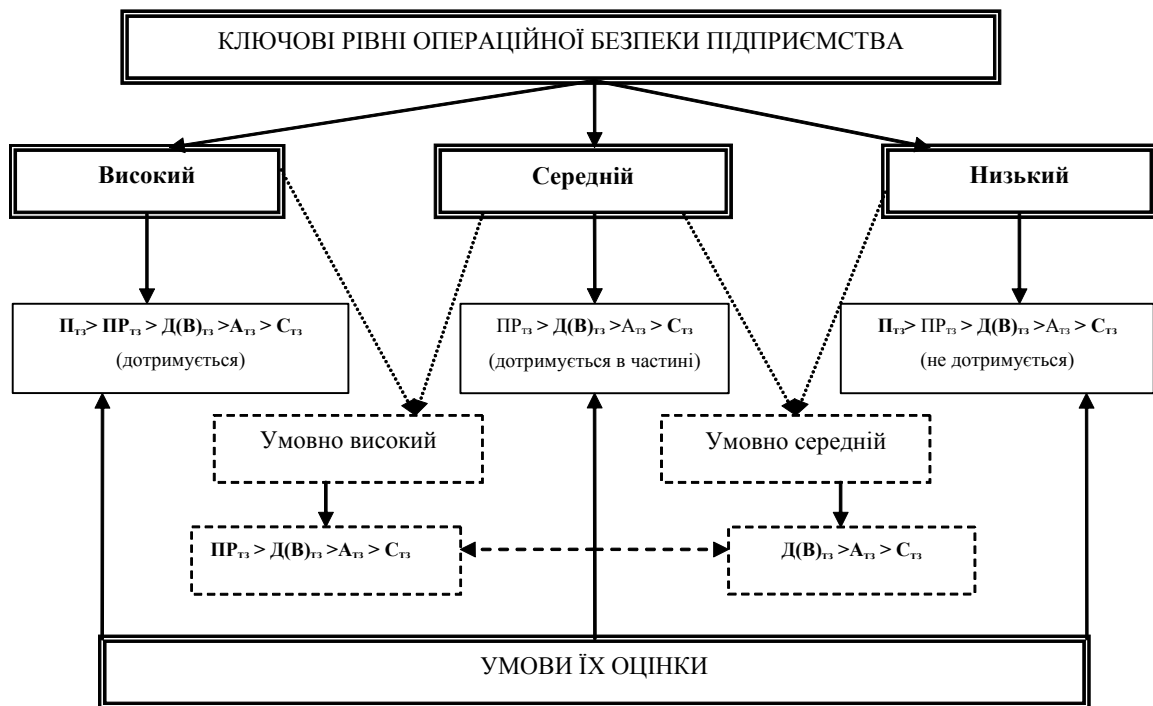

Рис. 3. Рівні операційної безпеки та умови їх оцінки

Нестабільність ринкової ситуації, що ускладнюється загостренням конкурентної боротьби, викликає часті зміни умов функціонування, що створює об'єктивну необхідність, в окремих випадках, розглядати проміжні рівні операційної безпеки, а саме: умовно-високий ($ПР_{тз} > D(B)_{тз} > A_{тз} > C_{тз}$) та умовно-середній ($D(B)_{тз} > A_{тз} > C_{тз}$).

Враховуючи вищесказане, нам представляється можливим, розробити принципову модель відповідності рівня балансової напруги та стану операційної безпеки щодо оцінки КП, що розрахована на довгострокову перспективу. З урахуванням відповідних рівнів балансової напруги та операційної безпеки модель зв'язку та відповідності може бути представлена у вигляді графіку (див. рис. 4).

Запропонована нами принципова модель відповідності була розроблена на основі моделі фінансової рівноваги підприємства, що вперше була використана на практиці французькими дослідниками Ж. Фаншоном і І. Романе (з урахуванням обсягу генерування та витрат фінансових ресурсів).

Рис. 4. Принципова модель відповідності рівня балансової напруги та стану операційної безпеки

За інформацією рис. 4 доцільно відзначити, що лінія ідеальної динаміки рівня КП проходить через поля КП 1; КП 5; КП 9. Зазначені поля є полями позитивної (зростаючої) динаміки рівня КП (абсолютний рівень, бажаний), так як в них відзначається позитивна динаміка рівня балансової напруги (зменшення) відповідає рівню ефективної динаміки операційної безпеки (зростання). Важливо зауважити, що саме для підприємств, що знаходяться у квадраті КП 9, характерні пропорції успішності, що відповідають рекомендованим, або кращі за них; властиві показники ефективності, що зростають; притаманне дотримання взаємозалежності та взаємозв'язку темпів зростання показників фінансової звітності ($ВК > А > ЗК$).

За умов нестабільної економіки значна частина підприємств знаходиться у полях КП 2; КП 3; КП 6 (найбільш позитивна динаміка рівня КП спостерігається у полі КП 6) (допустимий, допустимо критичний рівень КП). Доцільно відзначити, що саме для підприємств, що знаходяться в цих полях характерні пропорції успішності, не повною мірою відповідають рекомендованим (спостерігається тенденція прямування до нижньої межі); властиві показники ефективності, що мають нестійку тенденцію (спостерігається тенденція до погіршення ефективності використання); притаманне дотримання взаємозалежності та взаємозв'язку темпів зростання показників фінансової звітності, що відповідає середньому рівню балансової напруги ($ВК = А = ЗК$).

Підприємства, що за ознаками перебувають у полях КП 4; КП 7; КП 8 (найкраща динаміка) відповідно мають допустимо критичний, або критичний рівень конкурентоспроможності і їм характерна негативна динаміка рівня КП, ($ЗК > А > ВК$). Для підприємств характерно недотримання пропорцій успішності рекомендованим значенням; показники ефективності мають негативну тенденцію; відзначається недотримання взаємозалежності та взаємозв'язку темпів зростання показників фінансової звітності.

Доцільно наголосити, що частота, періодичність аналізу та бази порівняння щодо оцінки конкурентоспроможності підприємства визначаються відповідно до встановлених завдань та мети. Оцінка конкурентоспроможності може бути проведена на початок та кінець звітного періоду, а також в динаміці за ряд років. Базами порівняння можуть бути показники підприємства, що досліджується за минулі роки, прогнозовані показники, середні показники за підприємствами машинобудівної галузі; найкращі (високі) показники підприємств галузі; показники підприємств-конкурентів; показники підприємств-учасників узгоджених дій; підприємств-монополістів; аналогічні показники рівня конкурентоспроможності промислових підприємств в інших галузях тощо.

Висновки. Обґрунтування характеристик та напрямів дослідження конкурентоспроможності через рівень їх балансової напруги та операційної безпеки за окресленими критеріями дасть змогу:

- здійснити комплексний аналіз показників фінансової звітності в контексті їх конкурентоспроможності відповідно до мети і встановлених завдань;
- оцінити пропорції успішності, що характеризують певний стан активів підприємства та джерел їх формування;
- проаналізувати ефективність функціонування підприємства за умов конкурентного середовища;
- встановити відповідність рівнів балансової напруги та операційної безпеки за умов загострення конкурентної боротьби.

Використання запропонованих характеристик оцінки конкурентоспроможності підприємства дасть змогу здійснювати постійний контроль, аналіз та діагностику рівнів конкурентоспроможності підприємства за показниками фінансової звітності з метою регулювання рівнів конкурентоспроможності суб'єктів господарювання шляхом розробки оперативних управлінських рішень.

Література

1. Рзасв Г.І. Конкурентоспроможність підприємств: концептуальні підходи та напрямки досліджень / Г.І. Рзасв // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2009. – № 2. – С. 112–116.

2. Рзаєв Г.І. Показники оцінки конкурентоспроможності підприємств, їх переваги та недоліки / Г.І. Рзаєв // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2009. – №2. – Т. 1. – С. 77–80.

3. Рзаєв Г.І. Оцінка конкурентоспроможності підприємства в контексті його економічної безпеки / Г.І. Рзаєв // Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент». – 2010. – Вип. 7 (26). Ч. 3. – С. 67–77.

Надійшла 11.08.2011

УДК 330.341.1:334.723

О. В. ГРИГОР'ЄВА

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто сутність та складові виробничого потенціалу підприємства. Визначено чинники ефективного використання виробничого потенціалу підприємства.

Essence and constituents of productive potential of enterprise are considered. The factors of the effective use of productive potential of enterprise are certain.

Ключові слова: виробничий потенціал підприємства, ефективне використання виробничого потенціалу підприємства.

Все частіше проблеми ефективного функціонування підприємства пов'язують з використанням його потенціалу. Особливо актуальним завданням в умовах сьогодення є оцінка потенціалу підприємств України. Стан національної економіки та окремих підприємств, що супроводжується недовикористанням виробничих потужностей, нагромадженням понаднормативних запасів і готової продукції, скороченням чисельності працівників, зниженням їхнього кваліфікаційного рівня й продуктивності праці та іншими негативними явищами, закономірно призводить до втрати потенціалу підприємств.

Для ефективного функціонування і забезпечення конкурентоспроможності підприємства необхідно якісно розвивати матеріально-технічні, структурно-функціональні, соціально-трудові та інші елементи економічного потенціалу. Тобто потенціал підприємства має перебувати у динамічній рівновазі з зовнішнім середовищем, яке постійно змінюється.

Реалізація цього завдання вимагає відповідних змін потенціалу підприємства. На певному етапі свого розвитку підприємство потребує заміни застарілих основних фондів і переходу до використання нових технологій; зміни виробничих потужностей, якісних характеристик персоналу; модернізації інформаційної системи та інших чинників ефективної адаптації підприємства до вимог зовнішнього оточення. Підприємству необхідно набути такого рівня розвитку, яке дасть можливість досягти максимальної економічної ефективності у сформованих умовах зовнішнього середовища. Тому оцінка чинників, що впливають на ефективність використання потенціалу підприємства, його виробничої частини, є актуальною в сучасних умовах господарювання.

Питанням формування та ефективного використання потенціалу підприємства у різні періоди приділяли увагу такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Струмлілн С.Г., Немчинов В.С., Анчишкін А.І., Абалкін Л.І. та інші, які вивчали питання формування та використання підприємств в умовах планової соціалістичної економіки; Єчина Ю.С., Федонін О.С., Рєпіна І.М., Олексюк О.І., які досліджували потенціал підприємства, його сутність, формування та оцінку в сучасних економічних умовах; Андрощук Д.В., Ішук С.О., Чичкало-Кондрацька І.Б. та інші, які приділяють увагу економічним зв'язкам потенціалу підприємства з різними факторами його розвитку та зростання. Проте багатосторонність питання формування та використання виробничого потенціалу підприємства залишає простір для подальших досліджень питань ефективності використання виробничого потенціалу підприємства.

Метою статті є визначення сутності та основних складових виробничого потенціалу підприємства та чинників, що характеризують ефективність його використання. Для досягнення поставленої мети необхідно дослідити механізм формування виробничого потенціалу та його місце у загальній системі економічного потенціалу підприємства, розглянути основні чинники, що сприяють ефективному використанню виробничого потенціалу підприємства.

В розвитку сучасних уявлень про потенціал можливо виділити три основних напрямки. Представники першого стверджують, що потенціал - це сукупність необхідних для функціонування або розвитку системи різних видів ресурсів. Цей підхід підтримано й думками академіка Л.І. Абалкіна, який говорив про те, що поняття "потенціал" і "ресурси" не слід протиставляти. Потенціал (економічний, підприємницький, виробничий) представляє собою "узагальнену, збірну характеристику ресурсів", прив'язану до місця та часу [7]. У літературі трактування поняття "потенціал" як певної сукупності ресурсів, головним чином, економічних, безпосередньо пов'язані з функціонуванням виробництва та прискоренням